

IBRAHIM MÜTEFERRIKA, EGY OSMÁN DIPLOMATA A MAGYAR FÜGGETLENSÉG SZOLGÁLATÁBAN AZ 1730-AS ÉVEK VÉGÉN

Tóth Ferenc

történész, főiskolai tanár,

Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Társadalomtudományok,
Nemzetközi és Európa-tanulmányok Intézet, Szombathely
frantoth@btk.nyme.hu

Bevezetés

A magyar származású Ibrahim Müteferrika (1670/71–1747) neve főleg az első oszmán nyomda alapítójaként és oszmán nyelven publikáló közíróként, valamint fordítóként maradt fenn a tudományos köztudatban. Számos tanulmány és tudományos munka foglalkozik kolozsvári származásával, valószínűsíthető unitárius vallásával, valamint nyomdászattörténeti és művelődéstörténeti jelentőségével. Noha Mikes Kelemen levelezéséből már régen tudhatjuk, hogy a neves oszmán tipográfus II. Rákóczi Ferenc fejedelem rodostói száműzetése alatt a fejedelem szolgálatába rendelt tolmács és közvetítő volt, a magyar emigráció titkos diplomáciai terveivel való kapcsolatait eddig elhanyagolta a magyar történettudomány. A nemrég feltárt franciaországi levéltári források nyomán számos olyan információ került napvilágra, amelyek új megvilágításba helyezhetik Ibrahim Müteferrikaának az 1730-as évek második felében folytatott politikai-diplomáciai tevékenységét.

Itt elsősorban a Nantes-i Diplomáciai Levéltárban található konstantinápolyi francia követségi levéltár anyagára (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, série A Constantinople) és a párizsi Bibliothèque Nationale de France Villeneuve márki francia nagykövet iratait tartalmazó terjedelmes forrásanyagra (BNF, Ms. Fr. 7177–7198.) gondolunk. E források nemcsak II. Rákóczi Ferenc életének utolsó éveire vonatkozóan nyújtanak fontos adatokat, hanem a halála utáni években zajló török háborúban tevékenykedő magyar diplomaták, köztük Ibrahim Müteferrika tevékenységéről is tudósítanak.

Ibrahim Müteferrika és a török reformok

A 18. század első felében az Oszmán Birodalomban lassú reformfolyamat vette kezdetét a korábban elszenvedett vesztes háborúk után. Az 1699-es karlócai békeszerződés következtében a birodalom elveszítette fejlettebb nyugati birtokait, az 1718-as pozsaveráci béke következményeként pedig kénytelen volt feladni Havasalföld, Bosznia és Szerbia egyes

részeit és a Temesközt. Keleten szintén kudarcok jellemezték az oszmán terjeszkedést, hiszen a meg-megújuló perzsa háborúk területi veszteségekkel jártak. Az elégedetlenség miatt 1703-ban katonai felkelés tört ki, amelynek eredménye III. Ahmed szultán (1703–1730) trónralépése lett. III. Ahmed uralkodása és Nevsehirli Dámád Ibrahim pasa (1718–1730) nagyvezír kormányzása alatt a szultáni udvar egyre nyitottabbá vált a fényűzés és a nyugati szokások iránt. A nagyvezír nagy jelentőséget tulajdonított a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésének, és több követséget is küldött a jelentős nyugat-európai városokba: Bécsbe (1719–1720), Párizsba (1720–1721), Moszkvába (1722–1723) és Lengyelországba (1730). E követségek közül a leghíresebb Mehmed efendi franciaországi nagykövetség (1720) volt, melynek köszönhetően a francia–török kapcsolatok egyre erősebbé váltak. Ekkor vált divatossá a franciás kertművészet, különösen a tulipánok újabb és újabb fajtáinak kitenyészése. A tulipánok francia és holland divatjának hódoló szultán uralkodásának korszakát ezért ma „Tulipán-korszaknak” (törökül *lâle devri*) nevezik. A szultán Konstantinápolyban új palotát építtetett, a Szaad-Abadot, vagyis a Boldogság Helyét, amelyet francia mintára tervezett pavilonok, parkok, szökőkutak és szobrok vette körül, és ahol különböző ünnepségeket rendeztek.

Az előkelők követték az uralkodó példáját, és nyitottá váltak a külhoni országok sokféle és modernitása iránt. Néhányan közülük elkezdtek a nyugati nyelvek tanulását is. E korszakban számos szótárt készítettek, és több európai történelmi, földrajzi munkát is lefordítottak oszmán nyelvre. Ibrahim pasa nagyvezír létrehozott egy huszonöt fős bizottságot, amely elrendelte a legfontosabb arab és perzsa történelmi munkák lefordítását is.

III. Ahmed szultán palotájában, a trónterem mögött egy új könyvtárt építtetett fehér márványból, hatalmas ablakokkal, mely szép példája az oszmán építészetben megjelenő új, franciás ízlésnek is.

Ez a kulturális nyitás befogadóbbá tette az oszmán társadalmat számos technikai újításra, például a nyomdászat török földön való meghonosítására. Ibrahim pasa nagyvezír segítette a magyar származású Ibrahim Müteferrika nyomdaalapító tevékenységét. A korábban tiltott tevékenységnek számító mesterség szakembereit és eszközeit főleg Bécsből hozatták. A könyvnyomtatás meghonosítását szintén támogatta az újonnan kinevezett konstantinápolyi francia követ, Ville-neuve márki is. A francia követ levelezésében folyamatosan tájékoztatta udvarát a legfrissebb kiadványokról, amelyekből egy-egy példányt elküldött Versailles-ba is. A Jean Baptiste Holderman jezsuita páter kéziratából készült francia nyelvű török nyelvtankönyv (*Grammaire Turque – ou methode courte et facile pour apprendre la langue Turque*) kiadását például jelentős számú példány megrendelésével támogatta a francia kormány 1730-ban.

A külpolitikai kudarcok miatt szükségessé vált a katonai reformok kidolgozása és végrehajtása. Ebben szintén nagy szerepe volt Ibrahim Müteferrikaának is, aki 1731-ben kiadta a politikai és katonai reformokról írt művét (*Usul el-Hikem fi Nizâm el-Ümem – Bölcs gondolatok a népek rendszeréről*). Nyomdája kilencedik kiadványaként megjelent művében elemezte az oszmánok Európában elszenvedett kudarcainak okait, és reformokat javasolt az oszmán berendezkedés hibáinak megszüntetésére. Könyvében felvázolta a kormányzás modern formáit, bemutatta az államformákat, a katonai módszereket és

szervezeteket. Felhívta a figyelmet arra, hogy ehhez különösen fontos a modern tudományok új eredményeinek, különösen a földrajzi ismereteknek a felhasználása. Oroszországot hozta fel példaként, amely, mint tudjuk, Nagy Péter vezetésével a modernizáció útjára lépett. A mű iránti európai érdeklődést jól mutatta, hogy gróf Reviczky Károly Imre lefordította franciára, majd nyomtatásban is megjelent (*Traité de la tactique ou méthode artificielle pour l'ordonnance des troupes*, Bécs, 1769., <http://books.google.hu/>). III. Ahmed uralkodásának végül szintén egy fővárosi felkelés vetett véget, melynek előzménye a sok elszennvedett vereség volt, de hozzájárult az állandó infláció és a kézműipar súlyos adóztatása is az általános elégedetlenséghez. Az 1730-as felkelés vezetője Patrona Halil volt, aki a szultán lemondásával rövid időre magához vette a hatalmat, de aztán hamar sikerült visszaállítani a régi rendszert, és I. Mahmud lépett a trónra.

Ibrahim efendi

az 1736–39-es török háborúban

A kolozsvári születésű renegát Ibrahimot 1715-től nevezik a források mütefferrikának, azaz diplomáciai feladatokat is ellátó állami hivatalnoknak. Ekkoriban lett a II. Rákóczi Ferenc mozgalmát támogató magyar tábornokok segítőtje, ebben az évben már Belgrádban teljesített szolgálatot a magyarok mellett, napi 60 akcséért. Később is többször bízták rá komoly diplomáciai feladatokat, egészen haláláig, 1747-ig. Nagy valószínűséggel Ibrahim efendi már 1717-től teljesített szolgálatot Rákóczi mellett. Elsősorban kísérőként, tolmácsi és titkári teendőket látott el. Mivel újabb dokumentumok alapján megállapítható, hogy Mütefferrika mellett 1721-től egy Musztafa nevű másik tolmács is teljesített

szolgálatot Rákóczi udvarában Rodostóban, és mivel Mikes leveleiben csak ritkán szerepel a neve, elképzelhető, hogy elsősorban Konsztantinápolyban képviselte a száműzött fejedelem érdekeit. Rákóczi haláláig, 1735-ig hűségesen ellátta feladatát, sőt, mint látni fogjuk, azt követően is folytatta a magyar ügyek képviselését. A legaktívabb diplomáciai szerepet az 1736–39-es török háború során játszotta.

Az 1736-ban elkezdődött orosz–török háború a bécsi udvar számára kényes helyzetet teremtett, hiszen az 1726-os szövetségi szerződés alapján segélycsapatokkal kellett támogatnia az orosz cárnő seregeit. Az osztrák seregek háborúba való bekapcsolódásának lehetősége az európai nagyhatalmak számára sem volt közömbös. A francia nagykövet azonnal felajánlotta a háborús felek közötti tárgyalásokhoz való közvetítést, a mediációt. Egyrészt a francia politika mindenképpen befolyásolni kívánta a békefolyamat alakulását, másrészt a fekete-tengeri kereskedelemben elfoglalt gazdasági helyzetét érezte veszélyeztetve az orosz hódítások következményei miatt. Hasonló okokból az ún. tengeri hatalmak, Anglia és Hollandia is felajánlották a mediációt, de az orosz fél elzárkózott a javaslatuk elől. 1736 végén a császári rezidens, Leopold Talman a nagyvezír táborába ment, hogy részt vegyen a béketárgyalásokon. Nem annyira a béke elősegítése, mint inkább az időnyerés volt a célja. A semleges mediáció helyett inkább a béke helyreállítására való szolgálatnak nevezte küldetését. A császári diplomácia igyekezett orosz szövetségét előnyben részesíteni a tárgyalások során, bár ezt az első időszakban sikerült elég jól lepleznie. Végül a Porta elfogadta Talman régen felkínált közvetítő szerepét, amely a bécsi udvart elég kényes helyzetbe hozta a szövetséges Oroszországgal szemben. A tárgyalások további elhú-

zása során a császári diplomácia igyekezett olyan ürügyet találni, amellyel nyíltan is beleférhet a háborúba.

Az előzetes tárgyalások 1737 januárjában kezdődtek el a nagyvezír táborában. A francia diplomácia szolgálatában álló egykori kurucz tisztt, Tóth András francia követhoz írt jelentéseiből elég pontos információink vannak Ibrahim Mütefferrika szerepéről. Tóth András a 18. századi franciaországi magyar emigráció egyik legérdekesebb személyisége volt. Nyitán született, 1698. március 26-án. A szabadságharc idején II. Rákóczi Ferenc fejedelem apródjaként viszonylag fiatalon kivette részét a küzdelmekből. 1713-ban, a függetlenségi mozgalom bukása után követte a fejedelmet Lengyelországba, majd később az Oszmán Birodalom területén telepedett le. Néhány év alatt elsajátította a török és tatár nyelveket, és igen jó személyes kapcsolatokat alakított ki az oszmán elit számos tagjával. 1720-ban indult útnak Franciaországba, ahol a nem sokkal korábban létrehozott Bercsényi-huszárezredben kapott alkalmazást. Nyelvtudásának és kapcsolatainak jóvoltából gyakran kapott diplomáciai vagy katonai megbízást török és tatár földön. Tehetségének köszönhetően gyorsan emelkedett a diplomáciai ranglétrán, és XV. Lajos bizalmának jeleként a „secret du roi” néven ismert titkos királyi diplomáciába is beavatást nyert.

Tóth az előző év végén érkezett vissza hajón Franciaországból, ahol a versailles-i kormány, tekintettel korábbi sikeres szolgálataira, immár bizalmi emberként és első számú ágensként tekintett rá. Az államminiszteri posztot betöltő Fleury kardinális személyesen bízta meg újabb küldetésével, amelynek a célja a francia érdekek képviselése volt a béketárgyalások során. Franciaország elsődleges érdeke az Oszmán Birodalom

életben maradása és a két ország közötti különleges kereskedelmi kapcsolatok fenntartása volt. A francia külpolitika az Oszmán Birodalomban látta kelet-európai befolyásának egyik legfontosabb garanciáját, és így a török háború szerencsétlen kimenetele megfosztotta volna egy hagyományos Habsburg- és oroszellenes szövetségestől, valamint a győztes nagyhatalmak megerősödésével az európai hatalmi egyensúly is felborult volna. Ezért a Tóth András által hozott instrukciók központi eleme a háború minél előbbi és kedvezőbb lezárására vonatkozott. Egyelőre a francia nagykövet csak ügynökei révén tudta az eseményeket befolyásolni, és ezért Villeneuve márki haladéktalanul, még 1737 januárjában útnak indította Tóth Andrást is a nagyvezír táborába. Itt találkozott a szintén magyar származású Ibrahim Mütefferrikával, akit már jól ismert korábbi törökországi útjairól, és aki éppen egy lengyel–oszmán egyezményt megújítandó kijevi kiküldetéséből tért vissza. A későbbiekben az ő eredményes közreműködése jelentősen hozzájárult a francia szolgálatban álló magyar ügynökök sikereihez.

Ibrahim Mütefferrika segítségével 1737 februárjában Tóth több miniszterrel is kapcsolatba lépett. Az oszmán miniszterek ragaszkodtak Azov visszaszolgáltatásához, és egyaránt számítottak a francia és császári közvetítésre az oroszokkal való megállapodás létrehozásában. A tárgyalások főszereplője a császári követ Leopold Talman volt, aki az eredeti titkos utasításaival szemben valóban komolyan vette békítő szerepkörét, és már Azov visszaszolgáltatásával kecsegtette a török tárgyalókat. Időközben a francia ágensekhez csatlakozott a francia követségi tolmács, Delaria (egyes forrásokban: De Laria) is, aki Tóth mellett a titkos tárgyalások fő irányító-

ja lett. A francia követ március 10-i levelében Tóthra hivatkozva jelentette, hogy az oszmán vezetés eltökölt a háború mellett, és folytatja az európai és ázsiai csapatok mozgósítását. Ugyanakkor a béketárgyalásokat sem adták fel a háborús felek, a legfontosabb vitás kérdés e tekintetben a tárgyalások helyének kijelölése volt. Az oroszok Kijev városát javasolták, amit a törökök elutasítottak, és a lengyel határon fekvő Soroka városát részesítették előnyben. A török tárgyalók között található a korábbi neves franciaországi oszmán követ, Mehmed efendi fiát, Zaid efendit, aki Ibrahim Mütefferikával együtt a korabeli reformfolyamatok egyik meghatározó személyisége volt.

A béketárgyalások folytatásához a küldöttségek elindultak 1737 márciusában Soroka felé, de a kongresszus végül a semleges lengyel területen lévő Nemirov városában ült össze a cárnő kérésére, aki a követeit nem kívánta a diplomáciai személyek immunitását nem igazán tisztelő törökökök haragjának kitenni. A nemirovi tanácskozás idejére a Porta tolmácsát Ibrahim Mütefferika helyettesítette a nagyvezír táborában. Tóth András nagy örömmel fogadta e hírt, hiszen a neves magyar származású török nyomdász régi barátja volt, és bizalmas információkat remélt e kapcsolattól. A baráti kapcsolat valóban gyümölcsözővé vált, hiszen a francia követ következő jelentése (1737. május 5.) alapján Tóth András és Ibrahim efendi szoros együttműködésben dolgoztak, amelyben a nagyvezír tolmácsa egyes levelek fordítását is Tóthra bízta, aki folyamatosan igyekezett meggyőzni a törököket a fekete-tengeri orosz kereskedelem engedélyezésének veszélyeiről. A két diplomata barátságának szilárd alapot biztosított a magyar függetlenségi mozgalmakban játszott szerepük, és az a közös hazaszeretet,

amelyet Delaria tolmács érzékletes módon írt le Villeneuve márkihoz intézett 1737. június 22-i levelében: „Ibrahim efendi nagy segítségünkre van. A közös hazájuk iránt érzett szeretetre való tekintettel Totte (sic!) Urat teljes bizalmával tünteti ki. Az egyik nap tréfásan, de szívből jövő szavakkal illetve: *Magából francia lett a haza szabadságáért, belőlem meg török.*”

Tóth András rendszeres levelei folyamatos híráramlást biztosítottak a nagyvezír táborában és a francia nagykövetség között, ezt az információs előnyt Villeneuve márki ügyesen használta fel nemcsak a hírszerzés, hanem a befolyásolás terén is. Tóth mellett a francia követség tolmácsa, Delaria is nagyon jó kapcsolatban volt Ibrahim Mütefferikával, aki tanítója (nyelvmentere) volt régebben, és nagyon szívélyes volt mindkét ágens irányában. Rajta keresztül könnyen elérhették a legbefolyásosabb oszmán minisztereket, például Delaria részletes jelentést küldött a francia nagykövetségnek a kaja bejjele és a nagyvezírral folytatott május 16-i megbeszélésükről. A két ügynök a befolyásolás többféle trükkjét is bevetette az oszmán tisztségviselők megnyerésére: a drága ajándékok mellett még a valószínűleg nem túl szilárd muzulmán hitű Ibrahim efendi leitatása is eszköz lehetett a politikai cél érdekében.

A tárgyalások végül zátonyra futottak a császári diplomácia kettős politikájának következtében. A bécsi kormány egyre kényelmetlenebbnek érezte a békepárti Talman közvetítő szerepét, és radikálisabb eszközök-höz nyúlt. A nagyvezírnek ultimátumszerű levéllel jelezték a hamarosan bekövetkező hadüzenetet, amennyiben nem sikerül a békeszerződést megkötni. Talman először visszatartotta a levelet, de annak másolatait addigra már elküldték számos európai ud-

varba. A császári diplomácia teljesen elvesztette a hitelét, és 1737 májusában a törökök számára teljesen világossá vált a császáriakkal való háború elkerülhetetlen ténye. A tárgyalások ennek ellenére a hadműveletek kezdetéig folytak.

Ibrahim Mütefferika és Rákóczi József mozgalma

Az egykori kuruc szabadságharcos diplomaták szerepét nagymértékben felértékelhette Rákóczi József török földre érkezése, akivel a Porta komolyan számolt a háború kiszélesedése esetére. Rákóczi Bécsből megszökve, 1736-ban az újabb török háború hírére Konstantinápolyba utazott. Az Ibrahim efendivel szoros kapcsolatokat ápoló francia renegát Bonneval pasa rábeszélésére a magyar bujdosók vezéréként bekapcsolódott a konfliktusba, amelytől az Erdélyi fejedelemség visszaszerzését remélte. A szultán elismerte fejedelmnek és Magyarország urának is, ám e titulusokat nem sokáig élvezhette az ambíciózus Rákóczi fiú, mivel hamarosan meghalt. Rákóczi József fellépését az európai közvélemény jelentős része elítélte, a pápa pedig kiközösítéssel sújtotta a törökkel szövetséges trónkövetelőt. A francia diplomácia óvatosan kezelte Rákóczi József terveit, mivel a császárral nemrég megkötött békeszerződést nem kívánta kockáztatni a magyar kérdésbe való beavatkozással. Ezért a francia szolgálatban álló magyar ágensek szerepét távol kívánta tartani a magyar diverzió tervétől.

A tervet elsősorban Bonneval pasa és Ibrahim Mütefferika támogatták, ahogy erről Delaria és Tóth András jelentései tanúskodnak. Villeneuve márki ezek alapján jelenti 1737. augusztus 2-i levelében a következőket: „... a jelen helyzetben a törökök azt gondolták, hogy nincs más választásuk, mint a magyar-

országi diverzió, Ibrahim efendit, a Porta jelenlegi tolmácsát megbízták, hogy fordítsa magyarra és latinra a török miniszterek által megfogalmazott kiáltványt, amelyben a magyar nemzetet felszólítják, hogy tagadja meg az engedelmisséget a császárnak és helyezze magát a Nagyúr védelme alá, ezekben a kiáltványokban megígérik a magyaroknak, hogy visszaállítják régi előjogaikat, és soha nem adóztatják meg őket: a terv végrehajtására javasolták elküldeni Rákóczi fejedelmet Erdélybe pénzzel és csapatokkal, hogy ott forradalmat csináljon...”

A magyar függetlenségi mozgalmak iránt elkötelezett Tóth András személye kényes lehetett a pártatlannak tűnni kívánó és a mediációt elnyerni akaró francia diplomácia számára, ezért a tehetséges ágens Villeneuve még augusztus elején visszaküldte Franciaországba. Ibrahim Mütefferika továbbra is értékes híreket szolgáltatott a francia nagykövetségnek, például 1737. augusztus 29-i levelében beszámolt arról, hogy rajta keresztül értesült a svéd-oszmán szerződés tervéről, amely Oroszországot kétfrontos háborúra kényszerítené. Ibrahim Mütefferika jelentősége annyiban különbözött a kuruc emigránsokétól, hogy a magyar származású oszmán méltóság a nagyvezír tolmácsaként a hivatalos kapcsolattartás fontos csatornáját képezte, noha a Rákóczi József iránti elkötelezettségét a francia követ gyakran kihangsúlyozta. Ugyanakkor Ibrahim efendi bizonyos kérdésekben tapintatosan kikérte a francia diplomácia képviselőjének véleményét is. Például 1737. szeptember 20-i levelében a francia nagykövetet annak tolmácsán keresztül értesítette a két Rákóczi testvér és Bonneval pasa magyarországi és erdélyi hadjáratának tervéről. Villeneuve márki burkoltan reagált a felvetésre: nem kapott utasítást ilyen kérdé-

sekkel kapcsolatban, illetve Franciaország érdeke a béke és az Oszmán Birodalom stabilitása. A magyar diverzió terve tehát kifejezetten a francia diplomáciai érdekek ellenében állt, és akadályozta a francia közvetítéssel létrehozandó békeszerződést. Ezzel kapcsolatban Villeneuve kifejezte a Porta felé is álláspontját, amit 1737. október 1-jei levelében a versailles-i kormánynak így tolmácsolt: „Amint az első ceremóniák véget értek, a kajmakám hozzám fordult, és azt mondta: Rákóczi fejedelem *muszafir*, vagyis a Porta barátja, és őfelsége úgy gondolja, hogy Franciaország barátja is, tekintettel a régi szoros barátságra, amely a két birodalmat egymáshoz fűzi, és ha nem okoz nekem gondot. Erre azt válaszoltam neki, hogy hasonlóan érzek én is Rákóczi fejedelem iránt, de megkértem, legyen tekintettel a bécsi udvarral szemben illendően megtartandó óvatosságomra, főleg a személyem által betölteni kívánt mediatori szerepet illetően, annak érdekében, hogy a Portát még hasznosabban szolgálhassam, és elkerülve mindazt, amivel a császár bizalmát elveszíthetem.” A francia követ egyébként nagyon szkeptikusnak mutatkozott Rákóczi József képességeivel kapcsolatban, és a legnagyobb óvatosságra intette a tolmácsát vele és Bonneval pasával kapcsolatban.

A Rákóczi Józseffel kapcsolatos hírek Villeneuve márki 1737. október végi jelentésében is központi helyet foglaltak el. A jelentés beszámolt a fiatal Rákóczi és a rodostói magyar emigráns nemesek közötti első fészültségekről, és tájékoztatott arról, hogy a Portáról érkező hírek szerint a magyar fejedelmi ivadék készen áll egy erdélyi hadjárat elindítására, amelyhez húszezer fős török hadsereget és a kirobbanó kuruc felkelés híveiből felállítandó ugyanakkora sereg ellátásához szükséges pénz igényelt. A nagyvezír megle-

pődött egy ilyen nagy hadsereg felállításának tervén, és a francia követtel egyeztetve néhány magyar emigránst a határra küldve tájékoztatót a magyarországi és erdélyi helyzetről. Az időközben kitört pestisjárvány és Rákóczi József betegsége miatt is el kellett napolni a hadjárat tervét, amit a francia követ nagy megnyugvással fogadott.

A novemberi nagyköveti jelentésekben a fő téma a francia mediáció kérdése volt. A nagykövet tolmácsa egy Ibrahim Mütefferikával folytatott, a szokottnál őszintébb baráti beszélgetés során – ahol az elfogyasztott bor kissé megoldotta a magyar renegát diplomata nyelvét – az efendi a francia diplomácia időhúzó taktikáját róta fel neki: „... mondta neki, hogy jól tudják, a francia politika lényege az, hogy a törökök ne legyenek se túl erősek, se túl gyengék, és azt sem rosszallják, ha csak csekély mértékben támogatjuk az oszmán politikát, abban az esetben, ha érdekeik a mi érdekeinkkel ellentétesek...”. A Porta korábbi békekereső politikája mindenestre megváltozott, a minisztercserék következtében kifejezetten háborúpárti erők kerültek hatalomra, jelentősen megnehezítve a francia diplomácia helyzetét. Terveikben a magyarországi és erdélyi diverzió fontos szerepet kapott, hiszen az oroszokkal és császáriakkal folyó háborús frontok között helyezkedett volna el, ezzel is akadályozva a szövetséges csapatok egyesülését. Ugyanakkor Rákóczi József helyzete korántsem volt biztosnak nevezhető. A fiatal trónkövetelő 1737 decemberében titkárán keresztül felkereste a francia nagykövetet, és kifejezte aggodalmát, valamint tanácsait kérte, hogy milyen módon működhetne együtt a francia diplomácia céljainak elérése érdekében. A titkár bevallása szerint Rákóczi József nem ragaszkodott az erdélyi fejedelmi címhez sem, és hajlandó

lett volna más címmel is beérni, ha az jobban elősegíti a békefolyamatot. A nagykövet továbbra is elzárkózott attól, hogy hivatalos minőségben tanácsot adjon e hatáskörén túlnyúló ügyben, ugyanakkor felajánlotta személyes tanácsait, ha a Porta Rákóczira vonatkozó terveibe betekintést kaphat. Az ügyes diplomata ezzel két legyet kívánt ütni egy csapásra: megtudni a Porta terveit, és lehetőség szerint megakadályozni egy készülődő magyarországi hadjáratot.

A következő év elején a francia nagykövet már türelmetlenül várta vissza Franciaországból legmegbízhatóbb magyar ágensét, Tóth Andrást, aki nemcsak a francia kormány újabb utasításait hozta Versailles-ból, hanem török diplomáciai kapcsolataival is nagy segítséget nyújtott neki. Tóth utazása hosszabb időt vett igénybe a szokásosnál, csak 1738. február vége felé tűnt fel ismét Konstantinápolyban. Megérkezése után rögtön felvette a kapcsolatot Ibrahim Mütefferikával, aki már az első találkozásukon tájékoztatta a nagyvezír békefelteteleiről és a törökök különféle iránti szándékáról. Ibrahim efendi megosztotta magyar barátjával a császári hadsereg veszteségeiről kapott információit, amelyeket az angol nagykövettől szerzett, és amelyet Bonneval pasa egy részletes veszteséglistával meg is erősített. A következő hetek nagy dilemmája a török háborús tervek, benne Rákóczi József diverziója és a francia békeközetítés céljainak összehangolása volt. Felmerültek olyan elképzelések is, mely szerint Rákóczi József számára a pozsareváci béke által a császárnak jutott, de a törökök által elfoglalt Kis-Oláhsországban juttattak volna földeket, elhárítandó a magyarországi diverzióból származó bonyodalmakat. 1738 májusában az orosz és a császári felek kölcsönösen elfogadták a francia békeközetítést, amellyel

lehetőség nyílt egy, a török fél számára kedvező békeszerződés előkészítésére. Rákóczi József további politikai sorsa ezzel megpecsétlődött, rá vonatkozó igényeit az első időszak próbálkozásai után a török fél hamarosan feladta, és az 1738-as hadjárat során sem kapott jelentős szerepet a szerény kísérettel Vidinben és Csernavodában tartózkodó, betegeskedő erdélyi fejedelmi sarj, aki sok hanyattatás után végül 1738. november 10-én hunyt el Csernavodában. Ibrahim Mütefferikát 1738-ban a tüzerek írnokának rendelték ki, és a bujdosó magyarok nevében az osztrákokkal tárgyalt Orsova várának megadása ügyében. Rákóczi József halála nagy csapást jelentett nemcsak a magyar emigráció magyarországi terveire, hanem Ibrahim Mütefferika pozíciója is jelentősen gyengülhetett, hiszen ezután csak elvétve találkozhatunk a nevével a forrásainkban. 1743-ban az oroszok elleni oszmán–svéd szövetségről tárgyal, majd ugyanebben az évben Dagesztánba küldik. Azonban ez utóbbi kiküldetéssel lehetséges, hogy nem ő, csak egy hasonló nevű hivatalnok lett megbízva. Ibrahim Mütefferika halálának körülményei és pontos időpontja még nem teljesen tisztázott. Sírfelirata alapján a hidzsra szerinti 1160. évben, tehát 1747-ben hunyt el Isztambulban.

A császáriak számára az 1739-es hadjárat katasztrófális eredményekkel járt. Július 22-én a Wallis tábornok vezette sereg Grockánál az ellenséges főcsapat állásaiba ütközött, és elkeseredett küzdelemben és nagy véráldozat árán sikerült csak azt visszazorítani. A kétséges győzelem után a császári sereg fővezére visszavonulót fűjt, elősegítve ezzel az oszmán főcsapat offenzíváját, amely egészen Belgrád faláig vonult. Az ostrom alatt a császári és török tárgyalások Villeneuve márki mediációjával folytak, aki kiváló ágensei révén szerzett pon-

tos információkkal látta el az oszmán tárgyalófelet. A császári hadsereg élelmezési gondokkal küszködve és a járványoktól megtizedelve reménytelen helyzetbe került. 1739. szeptember elsején Neipperg gróf a külvilágtól teljesen elszigetelten, az ellenséges táborban kényszerült elfogadni az előzetes békeszerződés francia bábáskodással létrejött szigorú feltételeit: a Habsburg Birodalom elveszítette szerbiai és havasalföldi területeit és a szimbolikus jelentőségű Belgrádot. Az osztrák–török béke után az 1726-os szövetségi szerződés alapján az oroszoknak is békét kellett kötni, így a vitás kérdések megtárgyalása után Villeneuve márki hathatós közreműködésével az előzetes orosz–török békeszerződést is sikerült aláírni 1739. szeptember 18-án.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy Ibrahim Mütefferrika és a vele együttműködő francia szolgálatban álló kuruc ügynökök számára az 1736–39-es orosz–osztrák–török háború jó lehetőséget biztosított a Habsburg-ellenes aktív politikai szereplésre. A Habsburg Birodalom számára a háború keserves kudarckokat hozott, hiszen az óriási költségek és a nagy embervesztés ellenére egy „szégyenletes békével” fel kellett adnia a pozsareváci békével megszerzett szerbiai és kis-oláhországi területeit és a stratégiai fontosságú Belgrádot, ami hatalmas presztízsvesztést jelentett számára. A kudarc jelentős szerepet játszott az osztrák külpolitika egyik fő pillérének számító orosz szövetség megínogásában is, mely szövetség a háború során többször is széteséssel fenyegetett. Ugyan-

akkor a háború és az azt lezáró békeszerződés egyértelműen a francia külpolitika sikerének tekinthető. Egyrészt sikerült elkerülni az Oszmán Birodalom összeomlását, amely a francia hatású reformok révén (például Boneval pasa, Mehmed efendi, valamint Ibrahim Mütefferrika segítségével) újjászervezte haderejét, és képes volt ellenállni a két modern hadsereggel rendelkező hatalom nyomásának. Így a francia diplomácia aktivitásának köszönhetően megerősödtek azok az északi és kelet-európai franciabarát államok, mint Svédország, Lengyelország és később Poroszország, amelyek az Oszmán Birodalommal együttműködve, egyfajta *kelet-európai sorompó* létrehozásával feltartóztatják és elszigetelik a feltörekvő Oroszországot. Ennek egyik eredményeként 1740-ben Villeneuve márki bábáskodásával létrejött egy oroszellenes svéd–oszmán szövetség. A török–francia diplomáciai sikerekről szólva nem feledkezhetünk meg a közreműködő magyar diplomatakról, köztük Ibrahim Mütefferrika, személyes sikereiről sem, akik felismerték, hogy az oszmán és francia diplomácia osztrák-ellenes akciói a magyar függetlenségi mozgalmak érdekeinek is kedvezhetnek. Ugyanakkor megfelelő vezető és magyarországi bázis híján az újabb magyar szabadságharc gondolata teljesen irreális tervnek bizonyult, amint azt Rákóczi József tragikus példája is jól illusztrálja.

Kulcsszavak: *II. Rákóczi Ferenc, Rákóczi József, Ibrahim Mütefferrika, Tóth András, török háború (1736–1739), diplomáciatörténet, 18. század.*

IRODALOM

- Köpeczi Béla (szerk.) – Németh Miklós (ford.) (1984): *D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése (1725-1727). Folia Rákócziána 7.* Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága, Vaja
- Köpeczi Béla (1991): *A bujdosó Rákóczi.* Akadémiai, Budapest
- Köpeczi Béla (2005): *Kuruc diplomataék Európa Keletén.* Akadémiai, Budapest
- Hopp Lajos (1975): Ibrahim Mütefferrika (1674/75?–1746) fondateur de l'imprimerie turque. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. XXIX, 1, 107–113.
- Horváth J. József (2003): **Ibrahim Mütefferrika Magyarországon.** Török füzetek. 1, II–12., 2, II–12. [http://](http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/mutefferrika.html)

- members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/mutefferrika.html
- Sabev, Orlin (2006): *Ibrahim Mütefferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Seriüveni (1726-1746).* Yeditepe Yayinevi, İstanbul
- Schmidt Szonja (2009): Ibrahim Mütefferrika szerepe a 18. századi oszmán reformokban. Er-Risâletül-Müsemâ bi-Vesîletüt-Tibâ'a – A nyomda szükségessége. Magyar Könyvszemle. 125, 2, 220–228. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00382/MKSzle_2009_2_kozlemenyek3.htm
- Simonffy, Aladár von (1944): *Ibrahim Mütefferrika: Bahnbrecher des Buchdrucks in der Türkei.* Budapest
- Zachar József (1984): *Idegen hadakban.* Magvető, Budapest

